

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.10.3030>

MAHİRƏ NAĞIQIZI BAYATILARININ POETİK LEKSİKASI

Günay Aliyeva

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<http://ORCID.org/0000-0001-5780-039X>

aliyevagunay79@yahoo.com

Xülasə

Bayatılar Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim və geniş yayılmış janrlarından biridir. Dörd misralı, heca vəznində qurulan qısa poetik nümunələr xalqın əsrlər boyu formalaşmış bədii-estetik düşüncəsini özündə əks etdirir. Həm aşiq ədəbiyyatı, həm də folklor ənənəsində xüsusi yer tutan bu janr vasitəsilə xalq öz duyğularını, arzularını, dərđini və sevincini, həyat tərzini və mənəvi dəyərlərini yığcam, lakin dərin poetik formada ifadə etmişdir.

Çağdaş poeziyanın tanınmış nümayəndələrindən Mahirə Nağıqızı da bu janra biganə qalmamış, janrın cazibəsində poetik təfəkkürün lakonik cizgilərini yaratmışdır. Alim-şairənin bayatılarında xalqın iç dünyası, müəllif ruhunun cılığın təbəssümü, milli yaddaş, insan duyğularının evrensel rezonansı, bəzən də etiraf, küskünlük qarışıq inam, böyük sevgi və irfani düşüncə yaşanır:

Hikmətyarın biri, bax,

Ayaq saxla, geri bax.

Əvvəl-axır insanın

Hara olur yeri, bax.

Mahirə Nağıqızı bayatılarında poetik leksikanın xüsusisləşmiş təzahürü özünü milli lüğətə bağlılıq, folklor ruhu, sinonimik cərgə və obrazlı zənginlik, orijinallıq, emosionallıq və doğrmaqlıqda əks etdirir.

Açar sözlər: bayatı, poetika, Mahirə Nağıqızı, leksika, sözün özəlliyi, bədii dinamika.

POETIC LEXICON OF MAHIRA NAGHIGIZI'S BAYATIS

Gunay Aliyeva

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

Bayatis are one of the oldest and most widespread genres of Azerbaijani oral folk literature. These short poetic forms, consisting of four lines written in syllabic meter, reflect the artistic and aesthetic worldview of the people, shaped over centuries. Occupying a special place in both ashig (bardic) literature and folklore tradition, the bayati genre has served as a medium through which the people express their emotions, desires, sorrows and joys, lifestyle, and spiritual values – in a concise yet deeply poetic manner.

One of the prominent figures of contemporary poetry, Mahira Naghigizi, has also not remained indifferent to this genre. Drawn to the allure of bayatis, she has crafted laconic expressions of poetic thought within its framework. In the bayatis of this scholar-poet, one finds the inner world of the people, the untamed smile of the author's soul, national memory, and the universal resonance of human emotion. At times, these verses evoke confession, resentment mixed with faith, deep love, and mystical reflection.

*Hikmətyarın biri, bax,
Ayaq saxla, geri bax.
Əvvəl-axır insanın
Hara olur yeri, bax.*

In Mahira Naghigizi's bayatis, the distinct manifestation of her poetic lexicon is reflected in her connection to the national vocabulary, the spirit of folklore, rich synonymic layers, imagery, originality, emotional depth, and a strong sense of intimacy and belonging.

Key words: bayati, poetics, Mahira Naghigizi, lexicon, peculiarity of the word, literary dynamics.

ПОЭТИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА БАЯТЫ МАХИРЫ НАГИКЫЗЫ

Гюнай Алыева

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

Баяты – один из древнейших и самых распространённых жанров устного народного творчества Азербайджана. Короткие четырёхстрочные стихотворные образцы, построенные в силлабическом размере, отражают формировавшееся веками художественно-эстетическое мышление народа. В этом жанре, занимающем особое место как в ашугской литературе, так и

в фольклорной традиции, народ в лаконичной, но глубоко поэтической форме выражал свои чувства, желания, горести и радости, образ жизни и духовные ценности.

Одна из известных представительниц современной поэзии, Махира Нагигызы, также не осталась равнодушной к этому жанру и в его рамках создала лаконичные очертания поэтического мышления. В байатах учёной и поэтессы отражается внутренний мир народа, яркая искра авторской души, национальная память, универсальный резонанс человеческих чувств, а порой – признание, обида, смешанное с верой, великая любовь и глубокие философские размышления.

*Hikmətyarın biri, bax,
Ayaq saxla, geri bax.
Əvvəl-axır insanın
Hara olur yeri, bax.*

Специфическое проявление поэтической лексики в баятах Махиры Нагигызы находит отражение в приверженности национальному словарю, духу фольклора, богатстве синонимии и образности, самобытности, эмоциональности и оригинальности.

Ключевые слова: баяты, поэтика, Махира Нагигызы, лексика, своеобразие слова, художественная динамика.

Giriş/Introduction

Bayatılar xalqın dilindən, ruhundan, duyğularından doğan saf poeziya nümunələridir. Onların cazibəsi yalnız forma yığcamlığında deyil, həm də seçilmiş sözlərin iç dünyasında, poetik leksikasında gizlənir. Bayatıların dili nə qədər sadə görünsə də, bu sadəliyin içində dərin bir bədii təfəkkür, emosional zənginlik və estetik ustalığa dayanır.

Bayatıların cazibəsi təkcə məzmununda deyil, həm də dilində, xüsusilə onun poetik leksikasında təcəssüm olunur. Poetik leksika – bayatıların bədii-estetik dəyərini yaradan əsas vasitələrdən biridir. Bu janrda işlənən sözlər yalnız semantik yük daşımır, eyni zamanda emosional və estetik təsir gücünə malik olur. Bayatılarda hər bir söz həm məna, həm də ritm və ahəngin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Bəlkə də bu özəlliyinə görə yazılı söz sənətkarları da bayatı janrına biganə qalmamış, klassik ədəbiyyatda Xətayi, Əmani, müstəqillik dövrü ədəbiyyatında Zəlimxan Yaqub, Fikrət Qoca, Məmməd Namaz, İlham Qəhrəman, Elşad Barat bayatı janrına müraciət etmişlər.

Bayatının poetik leksikasında xalq dilinin səmimiyyəti və saflığı qorunur, xalqın dünyagörüşü, mənəvi dəyərləri təcəssüm olunur, hər bir sözlə hiss, həsrət, sevgi və ümid aşılır, zamanın sərhədlərini aşaraq bu gün də könüllərə yol tapır:

*Mən aşiq gülə bəndəm,
Bülbüləm, gülə bəndəm.
Dindirməyin qəmliyəm,
Bir şirin dilə bəndəm.*

Bayatılarda işlənən sözlər – bəzən bir sevdanın yükünü, bəzən bir xalqın taleyini, bəzən də Tanrı ilə səssiz söhbəti daşıyır. Bu sözlər vasitəsilə biz yalnız poeziya ilə deyil, eyni zamanda özümüzə – milli kimliyimizlə, mənəviyyətimizlə, ruhumuzla qarşılaşırıq. Bu baxımdan bayatların poetik leksikası təkcə bir ədəbi xüsusiyyət deyil, həm də milli-mənəvi yaddaşın poeziya ilə yazılmış sətirələridir.

Mahirə Nağıqızı bayatlarında poetik siqlət. Milli-mənəvi yaddaşımızı, milli kimliyi, sözün seyrini sətirələrə köçürərək nəsillərə ötürən bayatların yazılı ədəbiyyatda parlaq nümunələrini yaradan Mahirə Nağıqızı poeziyasında bayatı təkcə lirik janr deyil, bədii təfəkkürün, mənəvi yaddaşın, milli kimliyin səssiz kiçik parçalarıdır. Professor Məhərrəm Hüseynov qeyd edirdi ki, “*Mahirə Nağıqızının bayatları universal zəkanın yığcam, lakonik məhsuludur*”, həm dərin düşüncənin aforistik yekunu, həm də özünütəsdiq vasitəsidir”. Bu bayatılarda hər misra həm çox şey söyləyir, həm də minimal sözlə böyük təsir yaradır, bu, fikrin məna yükünü artırır, bayatların poetik yığcamlığına yeni bir yüksək səviyyə qatır.

“*Ümumiyyətlə, türk xalqlarının ədəbiyyatında, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm yeri olan və öz növbəsində yazılı ədəbiyyata bayatların təsiri danılmaz bir faktdır. Bu təsir Mahirə Nağıqızının poeziyasında nəinki güclüdür, hətta bayatı irsimizə sadıq qalmaqla 1300-dən çox bayatının, onlarla həmişə, layla və oxşamalardan ibarət kitabın ərsəyə gəlməsi ilə nəticələnmişdir*” [Səfərova, 2025].

Şairənin bayatlarının əksəriyyətində anaya müraciət olunur; ana müəllifin sirr boğçası, ümid yeri, sığındığı son nəfəsdır. Ana yeganə varlıqdır ki, qəm-qüssə vermir, şairə anasının gözünün nəmi, qəlbinin məlhəmi olmağı diləyir. Ruhunu özündə daşıyan müəllif anasının əlini daim çiyində hiss etməyə möhtacdır, külli-ələm yığılıb gəlsə də yalnız anası dərdlərinə məlhəm olar:

Anam gəl, ay anam, gəl

*Vermir qüssə aman, gəl.
 Bir kimsənə tapmadım,
 Sənə sığınanam, gəl.
 Ana, gözündə nəm olaram,
 Hamıdan mübhəm olaram.
 Məni ərit qəlbində, çək
 Yarana məlhəm olaram [Nağıızı, 2025:99, 105].*

M.Nağıqızı bayatılarının lirik qəhrəmanı – anası xalqın mənəvi dəyərlərini və zəngin fikirlərini özündə əks etdirir. Bu qəhrəman insanlığın dərini zərif çiyinlərində gəzdirən, susqun baxışlarıyla bir kitab söz deyən, abır-həyasından yaşmaq tutan zəif, eyni zamanda güclü bir obrazdır. 4 misralıq bir bəndin qəhrəmanı zamanın hər üzünü görmüşdür, onun təmkini, dəyanəti, həssaslığı, daxili ziddiyyətləri, inadçılığı insanı keçmişini unutmamağa, ibrət almağa, dünyanın özünə meydan oxumağa səsləyir və Mahirə Nağıqızının bayatılarında bu poetik düşüncənin zənginliyi fonunda verilir.

Şairənin bayatılarında poetik leksika özünü bir neçə çalarda əks etdirir:

Yığcamlıq və hikmət. Mahirə Nağıqızı bayatılarının əsas leksik xüsusiyyəti onların xalq dilinə yaxın, sadə və təbii ifadə tərzidir. Süni bəzəkdən uzaq, lakin poetik gücü yüksək bayatılarda çətin, mürəkkəb sözlərə rast gəlinmir, əksinə, gündəlik ünsiyyətdə işlənən, lakin duyğu yüklü sözlərə üstünlük verilir. Bu sadəlik bayatıları həm anlaşıqlı edir, həm də onların qəlbə tez yol tapmasına səbəb olur.

*Dağlar dumannan gözəldi,
 Güllər sonamnan gözəldi.
 Demişdim, bir də söyləyim,
 Dünya anamnan gözəldi [Nağıızı, 2025:105].*

Sinonimlər və obrazlı zənginlik. Mahirə Nağıqızı poeziyasında sinonimik cərgə o qədər zəngindir ki, fikrin bədii təsir gücü, dəqiqliyi isim, sifət və feillərin zərgər dəqiqliyi ilə seçimində özünü göstərir.

*Mən aşığam at aşə,
 Doğra bağrım qat aşə.
 Xəyalım aşan dağı,
 İnanmıram at aşə [Nağıızı, 2025:107].*

Bayatının birinci misrasında *aş* sözü feil (aşmaq), ikinci misrada isim, üçüncü misrada feili sifət, dördüncü misrada yenə də feil kimi işlənmişdir.

Folklor ruhu və milli lüğətə bağlılıq. Şairə xalq dilindən seçdiyi leksemlərə, ifadələrə, məcazlara üslubi-emosional baxımdan daha çox yer verir. Bayatılarda formaca sadə, lakin məzmunca dərin milli ruh və dil qatları yaşayır, sanki hər söz, hər ifadə elin ruhundan süzülüb gəlir. Bayatılarda işlənən *hikmətyarın, kür, ləngər, süsləyim, əppək, pərəyəndi, boyat, irdələmə, bir üzü qız, biri gəlin, qəlbimin başı göynəyər, yarımamış ömür* ifadələri şairənin xalq danışığı dili ilə ədəbi dilin harmoniyasını yarada bilmə qüdrətinə nümunədir.

Məzmunun şeirin dizaynına uyğunluğu. Mahirə Nağıqızının bayatılarında duyğular – vətən, məhəbbət, həsrət, azadlıq, qərblilik, köçkünlük söz seçimində bayatının strukturuna uyğunlaşıb. “*M.Nağıqızı bayatılarında adi detallar vasitəsilə canlı və şairanə lövhələr yaradır, həmin lövhə uzun müddət oxucunun gözlərindən silinib getmir. Parlaq təsvir lirik və sentimental elementlərin sintezi kimi oxucunun ruhuna qədər işləyir. Dilimizin füsunkar leksikası, intonasiya zənginliyi və estetikası əyaniləşir. Xalın bağrından qopan qiymətli söz incilərinin təəssübü xüsusi qayğı ilə, vətəndaşlıq qeyrəti ilə nümayiş etdirilir*” [Hüseynov, 2020:11].

Simvolik və metaforik leksika. Bayatılarda sözlər çox vaxt birbaşa mənasında deyil, simvolik məna daşıyan bədii təsvir vasitələri kimi işlənir. Təbii hadisələr, heyvanlar, çiçəklər, coğrafi məkanlar və s. simvolik anlam qazanaraq fərqli duyğu və ideyaların daşıyıcısına çevrilir.

*Göyərçin, səsəmi gəldin,
Yolları kəsəmi gəldin?
Anammi göndərdi səni,
Mənə nəfəsəmi gəldin?
Yaz gülü, səni görədim,
Oxşayıb, sevib dərdəydim.
Anama yaraşan gülsən,
Öpüb anama göndərəydim* [Nağızı, 2025:101].

Duyğu yüklü sözlər və ifadələr. Bayatılar xalqın sevincini, kədərini, ümidini, həsrətini və sevgisini yığcam formada ifadə etdiyi bədii nümunələrdir. Bu baxımdan onların leksikası duyğu yükü ilə zəngindir. Çox vaxt adi bir söz bayatının kontekstində dərin mənalar kəsb edir və poetik çalarlarla zənginləşir. Bayatıların dilində bu sözlər sadəcə bir anlayışı deyil, bir hissi daşıyır:

*Könlüm, nə sevdadasan?
Ömrüm verdin bada sən.*

*Ləngərsiz gəmi kimi
Hərdən bir dəryadasan [Nağızı, 2025:107].*

Dərd, hicran, könül, yar, nisgil, səbr, ümid, qəm, sevgili, baxış, gözyaşı ki mi sözlər bu qəbildəndir.

Dini və mifoloji elementlər. Bayatıların poetik leksikasında dini anlayışlara və bəzən mifoloji obrazlara da rast gəlinir. Xalqın inancı və mənəvi dünyası bu sözlər vasitəsilə poetik formaya salınır. Allah, qismət, bəxt, tale, alın yazısı, dualar, yaradan, günah, əfv, mələklər və s. anlayışlar həm ümid mənbəyi, həm də daxili iztirabların səbəbi kimi təqdim olunur.

Nəticə/Conclusion

Professor Məhərrəm Hüseynov yazırdı: “*Mahirə Nağızı bayatılarının hər bir poetik sətri müəllifinin mənəvi-əxlaqi duyğularının idrak məqamında açılışıdır. Bayatılarda əks-səda tapan duyğuların həqiqi siması, onun fəlsəfi istiqaməti, mənəvi yönü dərin bədii mündəricə sayəsində özünü parlaq formalarda büruzə verir. Ədəbi şəxsiyyətin məzmunu bayatı hikmətində təcəssüm edən müdrik düşüncələrin poetik fəlsəfi şərhində tapır. Misraların bədii-estetik, hikmətamiz qayəsi belə bir fikri dönə-dönə təlqin edir ki, ürfan əhli olmadan heyranedici mükəmməliyə nail olmaq qeyri-mümkündür*”.

Bayatılarda işlənən poetik leksika yalnız fikir ifadə etmək məqsədi daşımır, o həm də xalqın mənəvi dünyasını, estetik zövqünü, milli dəyərlərini yaşatma və ötürmə funksiyası yerinə yetirir. Hər bir söz, hər bir ifadə müəyyən funksional yük daşıyır və bayatının təsir gücünü formalaşdırır.

Bayatılarda sözlər duyğuların daşıyıcısı kimi çıxış edir. Sadə, lakin yüklü sözlər oxucunun və ya dinləyicinin emosional dünyasına toxunur, onu düşündürür, təsirləndirir, bəzən kövrəldir.

M.Nağızının bayatılarının leksikası ahəng, ritm və səs oyunu baxımından da xüsusi quruluşa malikdir. Ədəbi sözlərlə yanaşı, xalq danışığı dilindəki sözlərin düzgün seçilməsi bayatılara estetik gözəllik bəxş edir, bədii təsvirlər, bənzətmələr və metaforalar poetikliyi artırır.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Hüseynov, M. (2020). Estetik qayə və təkamül. – Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı. – 300 s.
2. Qafarlı, A. (2025). Sözün mahir xanımı. <https://www.edebiyyat-veincesenet.az/rejting/item/18086-soezun-mahir-khan-m-mahirae-naghigizi-baraedae>

3. Nağıqızı, M. (2025). Anamın kitabı. – Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı. – 214 s.

4. Səfərova, L. (2025). Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında Qərbi Azərbaycan motivləri // “İki sahil”, – 8 sentyabr. <https://ikisahil.az/post/473799-mahire-nagiqizi-yaradiciliginda-qerbi-azerbaycan-motivleri>

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 10.09.2025

Qəbul edilib 27.09.2025

Nəşrə tövsiyə edib Məhərrəm Məmmədli
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

